

ОСНОВИ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ УЧНІВ СПІВУ

На даному етапі розвитку музичної педагогіки проблема формування вокально-хорових навичок в процесі навчання учнів є особливо актуальною. Тому що саме вокально-хоровий спів посідає особливе місце в естетичному та художньому вихованні школярів. Метою уроків музики в загальноосвітній школі є виховання музичної культури учні, як необхідної частини їхньої духовної культури. Однією з найважливіших задач, які вирішує сучасний урок музики є навчання дітей співати.

Ключові слова: вокально-хорова робота, процес навчання учнів.

On a present day stage of development of musical pedagogics the problem of forming of vocal-choral skills in the process of pupils' education is the most actual. The vocal-choral singing takes a special place in the aesthetical and artistic pupils' upbringing. The purpose of music lessons in the secondary school is upbringing of pupils' musical culture. One of the most important tasks that a modern lesson of music solves is to teach children singing.

Key words: vocal-choral work, process of teaching pupils.

Методика навчання співів будується на загальнодидактичних та спеціальних вокальних методах. Спів є практичним видом діяльності. Вокальне навчання в значній мірі зводиться до формування навичок співацького голосоутворення та виконання художніх творів. Тому в

методиці вокального навчання використовуються такі загальнодидактичні методи, як пояснювально-ілюстративний, емпіричний, репродуктивний, концентричний, фонетичний (лінгвістичний) метод внутрішнього інтонування, метод порівняльного аналізу (контролю). Евристичний та дослідницький методи вводяться на пізніх етапах вокального навчання після засвоєння технічних та художніх навичок при їх удосконаленні.

Вчитель музики повинен орієнтуватися на те, що навчання є водночас могутнім засобом виховання. У процесі вокального навчання відбувається не тільки процес набуття учнями знань про співацьке голосоутворення, але й розвиток їхніх голосів, виконавських здібностей, музично-естетичного смаку, розумових здібностей: пам'яті, спостережень, мислення, уяви, мови, почуттів, волі. Таким чином, у процесі вокального навчання відбувається становлення особистості. Виховуючий характер вокального навчання пов'язаний з принципом науковості. Дотримання цього принципу у вокальному навчанні має велике значення. Якщо вокальні знання та навички майбутнього вчителя музики не будуть відповідати об'єктивним даним, він не зможе успішно навчати співів школярів, впливати на розвиток їхнього голосового апарату. Сучасні наукові дані про співацький голос та процес голосоутворення забезпечують реалізацію принципу науковості вокально-хорового навчання.

Майбутньому вчителю музики необхідно засвоювати перевірені наукою практичні вокальні знання та навички більш усвідомлено. Свідомість при вокальному навчанні невід'ємно пов'язана з розумінням причин утворення різних якостей звуку. Знання способів утворення різних якостей співацького звуку, особливостей звучання голосів учнів, роботи їх голосового апарату допомагає вчителю оволодіти вміннями приближувати звучання свого голосу до звучання голосів дітей.

Свідоме володіння своїм голосом дає можливість вчителю швидше засвоїти прийоми наближення свого голосу до голосів дітей за допомогою знання грудного резонування, полегшення голосу, зменшення сили звуку, переходу на фальцет. Зв'язок індивідуальної вокальної підготовки з практикою виявляється в формуванні в майбутніх вчителів музики таких спеціальних навичок, як виконання пісні під особистий аккомпанемент та спів без супроводу. Без знання процесу голосоутворення, засобів впливу на нього, без чіткого уявлення про рівні музичного, вокально-технічного та художнього розвитку учня неможливо визначити, що для учнів є посильним в кожний визначений період навчання. Правильність визначення рівня розвитку учня залежить від опори на необхідні об'єктивні наукові дані.

Принцип посильних труднощів тісно пов'язаний з принципом послідовності та поступовості. Поступовість та послідовність припускає обов'язкове дотримання правила ведення роботи від простого до більш складного, від легкого до складного при формуванні співацьких навичок та

вмінь, засвоєння навчального матеріалу (вправ, вокалізів, художніх творів з текстом). Подолання посильних труднощів при вокальному навчанні по мірі навченості особистості розвиває здібності, поступово сходять до верху. Оптимальність підвищення рівня знань забезпечується виконанням правил поступового ускладнення вокально-технічних та художніх навичок, їх удосконалення.

Принцип посильних труднощів змінив у дидактиці принцип доступності навчання. Він містить у собі доступність навчання і уточнює зміст цього поняття.

Водночас доцільно загострити увагу на суті принципу гуманізації навчального процесу в музичних класах, коли вчитель і учень розуміють основні положення, які дозволяють затвердитися в тому, що формування особистості не є засобом, а є метою суспільства.

У викладеному вище контексті оволодіння навичками та вміннями вокально-хорового співу повинно сприяти розвитку емоційного ставлення до оточуючого світу, самого себе, творчому розвитку особистості.

У цьому зв'язку вчитель повинен пам'ятати про те, що особистість учня індивідуальна: в кожного свій особистий психологічний склад, характер, вольові якості, музичні здібності. Загальне положення педагогіки про індивідуальний підхід до учня набуває важливого значення в процесі вокального навчання. На першому плані повинна бути необхідність у визначенні особливостей звучання голосу та голосоутворення кожного учня, які зумовлені характером дії голосового апарата. Зазначимо, що основним принципом в музичній педагогіці є принцип єдності художньої та технічної сторін навчання.

Цей спеціальний для музичної педагогіки принцип дуже важливий при навчанні співів, коли органи голосового апарата спеціально пристосовуються до виконання співацьких завдань, змінюють свою функцію, між ними налагоджуються функціональні зв'язки, формуються вокальні навички. Значна частина голосового апарата, особливо гортань не підлягає безпосередньо нашій свідомості. Уява про співацький звук, характер звучання визначається його емоційним змістом, виразністю, які впливають на роботу голосового апарата.

У свою чергу, виразність вокального звучання залежить від технології голосоутворення, а саме: володіння диханням, опорою звука, його динамікою, атакою, роботою резонаторів, артикуляційного апарата.

Формування технічних навичок повинно реалізовуватися в єдності емоційного підтексту та художньої виразності. Професійними вимогами до співацького звуку є: дзвінкість, близьке звучання - невід'ємно пов'язане з відповідним технічним настроєм.

Зазначимо, що ряд педагогічних досліджень спрямовані на вивчення теоретичних основ проблеми використання методів вокального

навчання, а також деяких питань, пов'язаних з процесом навчання.

Цій проблемі присвячені дослідження О.О.Апраксіної, Н.Л.Гродзенської, Д.Б.Кабалевського, Д.Є.Огороднова, В.М.Шацької, Н.М.Добровольської, Г.Н.Падалко, О.Я.Ростовського, Ю.Б.Алієва, А.Г.Менабені, Н.О.Ветлугіної.

Вчитель повинен пам'ятати про те, що поняття "метод навчання" є досить складним. До сих пір не закінчуються дискусії відомих педагогів відносно його трактування. Однак, не дивлячись на різні визначення, які даються цьому поняттю окремими дидактами, можна відмітити і спільне, що зближує їх. Більшість авторів вважають метод навчання засобом організації навчально-пізнавальної діяльності.

Не менш складним, викликаючим постійні дискусії є питання класифікації методів навчання. Сучасні дидактичні дослідження показали, що назва та класифікація методів характеризуються великою кількістю в залежності від того, який підхід обирається при їх розробці. Наприклад, ряд дидактів (Є.Я.Голант, Д.О.Лордкіпанідзе, Є.І.Перовський) вважали, що на методи навчання впливають ті джерела, з яких беруть знання учні. На цьому ґрунті були виділені три групи методів: словесний, наглядний та практичний.

У відповідності до характеру пізнавальної діяльності щодо засвоєння змісту навчання відокремлюють такі методи, як пояснювально-ілюстративний (інформаційний), репродуктивний, частково-пошуковий (евристичний) та дослідницький (І.Я.Лернер).

Є класифікації, в яких поєднуються методи викладання з відповідними методами навчання: інформаційно-узагальнені та виконавські, пояснювальні та репродуктивні, інструктивно-практичні, репродуктивно-практичні, частково-пошукові, за джерелами знань та рівнем самостійності.

Різні точки зору на проблему класифікації методів відображає звичайний процес диференціації та інтеграції знань щодо них. Частіше визначається комплексний підхід до характеристики їх сутності. У рішенні зазначеної проблеми приймають участь А.Н.Алексюк, М.І.Махмутов, В.Ф.Паламарчук, М.М.Фіцула, Г.І.Щукіна та інші.

Невипадково Ю.К.Бабанський виділяє три великі групи методів навчання:

- методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
- методи стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
- методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.

У кожній з цих груп методів віддзеркалюється взаємозв'язок між

педагогами та учнями. Організаторський вплив учителя поєднується зі здійсненням та самоорганізацією діяльності учнів. Стимулюючий вплив педагога веде до розвитку мотивації навчання у школярів.

Кожен з основних методів, у свою чергу, може бути розподілений на підгрупи та окремі методи, які входять до них. Організація та сам процес здійснення навчально-пізнавальної діяльності говорить про передачу, сприйняття, розуміння навчальної інформації та практичне використання отриманих при цьому знань та навичок. Таким чином, у першу групу навчання входять методи мовної передачі та слухового сприйняття інформації.

У другій підгрупі Ю.К.Бабанський виокремлює методи організації індуктивної та дедуктивної, репродуктивної та проблемно-пошукової діяльності учнів.

Можлива також класифікація активних методів навчання: евристична бесіда, що націлена на формування нових понять; бесіда, спрямована на відтворення нових понять, висновків, правил. Ці методи можуть використовуватися в процесі вирішення творчих завдань.

Запропонована класифікація методів навчання є відносно цілісною тому, що вона враховує всі основні структурні елементи дійсності (її організацію, стимулювання та контроль). У ній представлені такі аспекти пізнавальної діяльності, як сприйняття, осмислення та практичне використання, враховані всі основні функції та сторони методів, які виявлені педагогічною наукою.

Ця класифікація не просто механічно з'єднує відомі підходи, а розглядає їх у взаємозв'язку і єдності. За умови оптимального поєднання цей підхід до класифікації методів навчання не виключає можливість доповнення її новими методами, виникаючими під час удосконалення навчання в сучасній школі.

Загальнопедагогічні методи є ключем та критерієм для визначення педагогічної сутності методів предметних методик. Відомо, що зв'язок дидактики, як одного з розділів педагогіки, з теорією освіти і навчання та предметними методиками протягом становлення педагогіки змінився. Методика як розділ дидактики була нормативною частиною загальної педагогічної теорії навчання. Вона вміщала конкретні рекомендації в області викладання відповідної навчальної дисципліни. По мірі розвитку та ускладнення педагогічної практики, методики здобували статус самостійних педагогічних дисциплін. Вони досліджують специфічні закономірності та принципи навчання відповідної дисципліни, загальнопедагогічні закономірності та принципи використовуються в практичній діяльності в конкретизованому виді.

Завданням дидактики щодо ставлення до методів є забезпечення принципової єдності в підході до особистості у виборі змісту, шляхів і

засобів вирішення навчально-виховних завдань.

Учитель музики повинен враховувати те, що метою уроків в загальноосвітній школі є виховання музичної культури учнів, як необхідної частки їх духовної культури. Поняття “музична культура” містить у собі:

- морально-естетичні почуття та переконання, музичні смаки та потреби;
- знання, навички та вміння, поза яких неможливе засвоєння музичного мистецтва;
- музичні, творчі здібності, що зумовлюють успіх діяльності.

Важливим завданням музичного виховання особистості є формування співацької культури як складової частини загальної музичної культури. Вона припускає необхідність пізнання музичного репертуару, виразне виконання твору, оволодіння вокально-хоровими навичками та вміннями.

Спів як виконавський процес розвиває не тільки музичні здібності, але й такі загальні якості, як уміння слухати, запам'ятовувати різноманітну інформацію; увагу, наполегливість у подоланні труднощів, самостійність.

Для успішного музичного виховання школярів необхідне оволодіння вчителем усім арсеналом методів вокального навчання. Вони являють собою різні засоби спільної діяльності вчителя та учнів як повноцінних суб'єктів спілкування. Розвиваючи уяву, емоційну чуйність, музичне мислення, вчитель прагне, щоб спілкування з мистецтвом викликало у школярів почуття радості, задоволення, а формування навичок та вмінь сприяло творчій активності та самостійності.

Різноманіття методів вокального навчання визначається специфікою музичного мистецтва та особливостями діяльності учнів на уроках музики. Тому потрібно формувати готовність вчителя музики до використання методів, що складаються з повідомлення інформації про співацький звук та голосоутворення. Ці методи містять у собі такі прийоми: пояснення за допомогою усного слова і демонстрація правильного вокального звучання та засобів роботи голосового апарата. Визначені вище методи спрямовані на усвідомлене сприйняття, розуміння одержаної інформації.

Вокальне навчання починається з формування уявлення про той звук, який буде відтворюватися. При поясненні якостей співацького звуку, його тембру, використовуються образні уявлення, пов'язані зі слуханням, зоровими, резонаторними, смаковими уявленнями. Запозичення відповідного співацького звуку з області неслухових відчуттів має об'єктивну основу. Це асоціативні зв'язки, які утворюються в головному мозку між центрами різних органів почуттів.

Останнє зумовлює необхідність оволодіння асоціативними методами навчання, що передбачають використання образних уявлень співацького звуку, запозиченого з області неслухових почуттів.

За допомогою більш розвинутих зорових і дотикових відчуттів та уявлень відбувається найбільш повноцінне формування відчуттів та уявлень про співацький звук.

Водночас спів пов'язаний не тільки зі слуховими, але й резонаторними, м'язовими та іншими почуттями. Вчителю музики рекомендується враховувати те, що м'язові відчуття, виникаючі під час співу можуть бути неоднакові. Тому потрібно в процесі співу використовувати нижнереберно-діафрагматичне дихання. Такий тип дихання та виникаючі при цьому м'язові відчуття формуються з перших кроків навчання учнів.

У цьому зв'язку демонстрація звуку і правильних рухів окремих органів голосового апарата є практичною організацією одного з головних дидактичних принципів – принципу наочності навчання.

У контексті викладеного відзначимо, що особливого значення набуває принцип наслідування. За допомогою цього принципу в учнів розвиваються голосова та рухові функції. При цьому вчитель музики повинен враховувати те, що учні сприймають і можуть контролювати не тільки ті якості звуку, які ілюструє вчитель, але і весь звук: індивідуальний характер тембру та всі його особливості як позитивні, так і негативні. Тому звучання голосу вчителя музики повинно відповідати таким вимогам: а) бути повноцінним з основних якостей академічного звучання; б) максимально наближатися до характеру звучання голосів учнів.

Ефективність забезпечення принципу наслідування в процесі вокального навчання залежить від упровадження такої системи методів:

- евристичний метод, що забезпечує організацію виконання учнями окремих кроків пошуку;
- дослідницький метод, який націлений на організацію самостійного аналізу музичного та поетичного текстів, емоційного змісту, пошуку вокальних засобів виразності;
- фонетичний метод, скерований на поліпшення артикуляції за допомогою активізації роботи гортані та органів дихання;
- метод вправ, який містить у собі такі складові прийоми: а) слуховий контроль та керівництво вчителем перших спроб учнів виконати вимоги у відповідності із змістом вправ; б) закріплення відповідних навичок; в) поступове ускладнення вправ;
- концентричний метод, що передбачає виконання вправ, які включають найбільш зручні ноти;
- метод порівняльного аналізу, що використовується з метою самоконтролю власного звучання голосу та виконання творів для виправлення недоліків;
- аналітико-синтетичний метод, який сприяє формуванню уявлень, цілісності процесу звукоутворення;
- метод стимулювання, емоційного ставлення до вивчених

музичних творів та музичного інтересу, які сприяють утворенню проблемно-пошукових ситуацій.

Викладене вище дозволяє констатувати, що визначений нами комплекс методів вокального навчання направлений на формування співацької культури майбутнього вчителя музики як складової частини їхньої музичної та духовної культури. Використання методів вокального навчання стане ефективним тоді, коли будуть виконані такі умови: використання різноманітних методів вокального навчання, підкріплення методів вокального навчання додатковими методами стимулювання вокальної діяльності; використання методів вокального навчання на всіх етапах уроку музики; створення необхідних технічних умов.

Література:

1. Алексюк А.Н. *Загальні методи навчання у школі.* – К.: Радянська школа, 1981. – 206 с.
2. Бабанський Ю.К. *Методи навчання в сучасній загальноосвітній школі.* – М.: Просвіта, 1988. – 208 с.
3. *Вопросы вокально-хорового воспитания школьников /Под ред. Г.П.Стуловой.* – М.: 1983. – 160 с.
4. Голанд Е.Я. *Дидактические основы дифференцированного обучения в советской школе.* – /В К.: Актуальная проблема индивидуального обучения. – Таргиз, 1970 – С. 3 – 4.
5. Дмитриева Л.Г., Черноиваненко И.М. *Методика музыкального воспитания в школе.* – М.: Просвещение, 1989. – 207 с.
6. Левидов И.И. *Детское пение и охрана голоса детей.* – М.: Просвещение, 1986. – 216 с.
7. Лукашин А., Перепелкина Л. *Вокальные упражнения на уроках пения в общеобразовательной школе.* – М.: Музыка, 1964. – 125 с.
8. Максимов С.Е. *Хоровое пение в школе.* – Л.: Просвещения, 1961.- 143 с.
9. Менабени А.Г. *Вокальные упражнения в работе с детьми //Музыкальное воспитание в школе.* – М.: 1978. – № 13.
10. Морозов В.П. *Вокальный слух и голос.* – М.: Просвещение, 1965.-175 с.
11. *Музыка в школі / Під ред. Ю.Юцевича.* – К.: Музична Україна, 1972. – № 1.
12. Халабужарь П., Попов В., Добровольская Н. *Методика вокального воспитания.* – М.: Музыка, 1990. – 176 с.
13. *Музыка в школі / Під ред. І.Падалки.* – К.: Музична Україна, 1980.- № 6.
14. *Музыкальное воспитание в школе / Под ред. О.Апраксиной.* – М.: Музыка, 1980. – 160 с.

15. *Музыкальное воспитание в школе / Под ред. О.Апраксиной.* – М.: Музыка, 1982. – 108 с.

16. *Огороднов Д.Е. Музыкально – певческое воспитание детей в общеобразовательной школе.* – К.: Музична Україна, 1981. – 180 с.

17. *Орлова Н.Д., Алиев Ю.Б. Хоровое пение.* – М.: Просвещение, 1971. – С. 6 – 37.

18. *Раввінов О. Методика хорового співу в школі.* – К.: Музична Україна, 1969. – 132 с.

19. *Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі.* – Т.: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 216 с.

20. *Работа в хоре / Под ред. Д.Л.Локшина.* – М.: Профиздат, 1964. – 300 с.

21. *Сманцер А.П. Гуманизация педагогического процесса в современной школе: История и современность - /учебно-методическое пособие для студентов/. – А.П.Сманцер, Л.В.Кондрашова. – Мн.: “Бестпринт”, 2001 – 308 с.*

22. *Хрестоматія по методике музыкального воспитания в школе /Под ред. О.А.Апраксиной.* – М.: Просвещение, 1987. – 273 с.

23. *Шацкая В.И. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества.* – М.: Просвещение, 1975. – С. 77 – 93.